

RAŞİD DİVANI'NDA TOPLUM VE KÜLTÜR

Fatih GÜNAY*

ÖZET

Çok geniş bir coğrafyada yüzyıllar boyunca varlığını sürdüren divan edebiyatının özelliklerinin başında dünyanın en zengin kültür kaynaklarından beslenmiş olması gelir. Din ve tasavvuf, sosyal hayat, çeşitli ilimler, mitoloji, tarihî ve efsanevî kahramanlar, gelenek-görenek ve halk inançları.. onun kaynakları arasındadır. Divan şiirinin sosyal hayatla olan bağı çoğu zaman görmezden gelinmiş, gerçeklikten uzak olduğu iddiası sürekli tartışılmıştır. Son yıllarda divan edebiyatı kültürüne ait ürünlerin dikkatle incelenmesiyle elde edilen bilgiler konuya açıklık getirmekte, divan şiirinin Osmanlı hayatı ve tarihi ile olan sıkı bağlarını gözler önüne sermektedir. Bu çalışma XVIII. yy. şairlerinden Tarihçi Raşid Divanında yer alan insan, toplum, kültür, zaman, mekân gibi yalnızca toplumun bir kesimine ait değil, tümüne has olayların, kullanılan eşyaların, o dönemde yaşayan insanların bir divanda nasıl yer aldığını gösterme çabasının ürünüdür. Türk edebiyatı tarihinden bir bölümü içeren bu çalışmadaki amaç, Türk milletinin yüzyıllardan beri süregelen kültür birikiminden bir sayfayı daha aralamak, ortaya çıkarmaktır. Görülecektir ki yıllardır toplumdaki uzak, yabancı olarak nitelenen divan şiiri, milletimizin öz değerleriyle dolu nice zenginliği taşımaktadır. Bu tür çalışmalarda şiir dizelerinde yer alan tarihi şahsiyetler ve olaylar hakkında bilgilere de ulaşılabilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Raşid, divan, toplum, kültür.

SOCIETY AND CULTURE IN RAŞİD'S DIVAN

ABSTRACT

An important property of the Divan literature, existed for centuries in a wide geography, is to be fed from the world's richest cultural resources. Religion, mysticism, social life, various sciences mythology, historical and legendary heroes, traditions-customs, folk beliefs are among its sources. Relationships with social life of the Divan poetry has come to ignore, and constantly discussed claimed to be far from reality. Information obtained by careful examination of the products of the culture of the Ottoman literature in recent years has clarified the issue, this information is the life and history of the Ottoman Divan poetry, which reveals the intimate bond. In this study, the 8th century poet historian Raşid Divan located in the human, social, cultural, time, not of a part of the only of the society, such as space, all peculiar to the the events, used merchandise, the people living in that era show that how to get in a divan is the product of effort. The purpose of this study, which is a part of Turkey since Literature, the ongoing cultural heritage of the Turkish nation for centuries, is to reveal a more rectum page. It will be seen for years away from society and treated as foreign Divan poetry carries the core values of our nation filled with nice richness. Information about these types of historic figures and events of the string in the study can be reached.

Keywords: Raşid, divan, society, culture.

*Yrd. Doç. Dr., Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi. Türkçe Eğitimi AD., fsmgunay@hotmail.com

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin gerileme sürecini içinde barındıran 18. asır, her şeyden önce devlet kademesindeki siyasî bunalımlarla dolu bir devir özelliğini taşır. Fakat bu bunalımlı hayatın ikinci bir yönü vardır ki zevk, safa ve eğlenceyle doludur. Bu devrin adı da Lale Devri'dir. Bu devri bazı tarihçiler şöyle değerlendirir:

Lale Devri, savaşıardan ve ihtilallerden bunalan İstanbul'un ve onu taklid eden diğer şehirlerin, İbrahim Paşa'nın öncülüğünde, hayatın maddî zevklerinden yararlanmak istemesi şeklinde tarif edilebilir.[†]

Bu dönem zarfında İstanbul ve diğer birçok şehir yeniden imar edilmiş, dinî mimârî yerine yapılarda zevk ve safa dolu bir yaşayışı aksettirecek tarzda bir anlayışa gidilmiştir. Bahçe mimarisinin geliştiği bu dönemde başta lale olmak üzere çiçek merakı padişahından yoksuluna kadar herkesi sarmıştır. Şiir ve musikî cihetinde de yine aynı şen, şakrak ve hayata bağlı tavrı görülür.

Lale Devri kendi havasını tam anlamıyla lirik ve samimi bir şekilde icra etmiştir. O devrin Osmanlı toplumunda çok revaçta olan tasavvuf, tarikat ve tekke hayatı bile dünyaya açılmış, müntesipleri arasında Allah'ın verdiği nimetlere karşı daha sevgi ve sevinçle şükretmek anlayışı yaygınlaşmıştır.

Lale Devri'nin diğer bir yönü de ilim konusunda yeni bir anlayışın başlama dönemi oluşudur. Osmanlı aydını o devirde Avrupa'ya merak sararak, orada hoşuna giden ne varsa aynen almaya başlamış, bu olay ilim yönünden bir yenileşme hareketi olarak görülmüştür. 1727 yılında devlet matbaası kurulmuş fakat yine de matbaada dinî kitapların basılması yasaklanarak o devir hattatlarının işsiz kalmaması sağlanmıştır. Bütün bu havayı İbrahim Paşa sert ve katı bir şekilde değil, gayet yumuşak ve örnek icraatlarla oluşturmuştur. Raşid Efendi de bu devirde yaşananları bizzat görerek eser vermiş bir şair ve devlet adamıdır.

Raşid'in asıl çalışma sahası tarihçiliktir. Şiirlerinde coşkun duygulardan daha çok, hikmetli anlamlarla yüklü sözler dikkati çeker. Raşid, özellikle devrinin, Sadâbad, Neşâtâbad gibi eğlence yerlerinde yapılan, devlet adamlarının katıldığı eğlenceleri kaçırmamış ve şiirlerini bu ortamlarda yazmıştır. Topkapı Sarayı'ndaki olayları yakından takip etmiş ve burada yapılan sultan düğünlerini, ziyafetleri, saz ve helva meclislerini kaçırmamış, her fırsatta bu olayları özellikle tarih manzûmesi şeklinde kaydetmiştir.

Çalışmada Kullanılan Kısaltmalar: K.: Kaside; G.: Gazel; T.:Tarih; Lg.:Lügaz; Tk.-Takriz; Mt.-Matla; By.-Beyt

[†] Öztuna, Yılmaz, *Osmanlı Devleti Tarihi*, Cilt: I, Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 433., Ankara 1998.

TOPLUM VE KÜLTÜRE AİT UNSURLAR

a. Şahıslar:

a.1. Hükümdarlar, Şehzadeler:

Raşid Divanı'nda padişahlardan Sultan III. Ahmed ve Sultan II. Mahmud; padişah çocuklarından Şehzade Sultan Süleyman (Kânûnî), Şehzade Sultan Mehmed (Fâtih), Şehzade Sultan Mustafa, Şehzade Sultan Bayezid, Saliha Sultan, Rukiyye Hanım'ın isimleri zikredilmektedir.

Padişahlardan III. Ahmed, 45 beyitte konu edilir. Bunlardan birinde padişahın devrinde eşi benzeri olmayan bir kişinin bulunmadığı söylenir:

Şeh-i şâhân-ı Ğâlem ya Ğni AĞmed Ğân-ı Şâliş kim

Degül Ğaşrında eslâfında da yokdur aña şâny [K. 2/48]

Üç beyitte adı zikredilen Sultan II. Mahmud ise, devrinde bütün cihanın rahat ve emniyet bulduğu padişah olarak medhedilir:

Şehen-şâh-ı zamân Sultân MaĞmûd Ğân-ı saltanat-rân kim

Cihân zâtın medâr-ı râĞat-ı kevn ü mekân buldı [T. 53/18]

a.2. Devlet Adamları:

Divanda adı geçen paşalar: Ali Paşa, Ayaz Mahmud Paşa, İbrahim Paşa, Baltacı Mehmed Paşa, Kapudan Mustafa Paşa'lardır.

Raşid'in en çok zikrettiği devlet adamlarından biri olan Vezir-i AĞzam İbrahim Paşa'nın tam 30 beyitte adı anılmaktadır. Bunlardan birinde Paşa, cömertlikle nam salan Bermekîler'den daha çok lutufkâr olmasıyla konu edilir:

Vezîr-i aĞzam İbrâĞym Pâşâ-yı keremver kim

ĞAĞâ-yı Bermeký bir kaçredür baĞr-ı nidâsında [K. 11/78]

Divanda adı geçen devlet adamları ise şunlardır: Ârif Efendi (Müstakîm), Baba ÇerâĞizâde, Şeyhüislâm Ebû İshak, Şeyhüislâm Feyzullah Efendi, Müftü İsmâil Efendi, LaĞlîzâde Efendi, Nurullâh Efendi, Reýîs Efendi, Seyyid Ali Efendi, Seyyid Hüseyin, Seyyid Mehmed (Sivâsîzâde Pîr Mehmed), Şeyhzâde, Turmuşzâde Ahmed Efendi, Kadıasker Yahyâ Efendi.

a.3. Şairler, Edibler, Filozoflar, Sanatkârlar ve İlim Adamları:

Raşid Divanı'nda, taşıdıkları vasıflar itibarıyla memdûhun benzetildiği kişiler bütünü olarak tarif edebileceğimiz bu kısımda toplam 31 kişinin adı çeşitli vesilelerle zikredilmektedir. Bu kişiler şunlardır: Ali Şîr Nevâyî (Ali Mîr), Aristo (Risto), Bahterî, Bâkî, Beyzâvî, Bihzâd, Bukrât, Câmî, Dürrî, Ebû Ali, Ebû Nüvâs, EbussuĞûd, Eflâtun (Felâtun), Fârâbî, Fâryâb-ı Zahîr, Hayyâm, Hucendî, Hillî, Kâsım, MaĞdûm (Vahîd MaĞdûmî), Mânî, Muhteşem, Nâbî, Râmî, Sâşîb, Solakzâde, Suhbân, Vahîd-i Acem, Vâsık, Vassâf.

Adı en çok zikredilen kişiler ise genellikle bilgeliğiyle ön plana çıkan Aristo ve Eflâtun gibi kişilerdir. Memdûh, verdiği kararların isabetli olması, engin zekâsı ve fikirleriyle genellikle bu kişilerle kıyas edilir:

Şehen-şâh-ı zamân Sultân Ahmed Hân-ı Gâzî kim
Aristölar kalur dem-beste rüşd-i bî-kıyâsında [K. 11/14]

Bazen de memdûh yazdığı şiirlerle bir çok ünlü şairden daha kabiliyetli olarak tavsif edilir:

Şeh-i vâlâ-serîr-i mesned-i haşdur n'ola olsa
Eger mülk-i hünerde şevketi gâlib ĞAlý Mýr'e [T. 10/2]

Divanda isimleri anılan bu kişilerden başka, adı medhiye konusu edilen şairlerden Bâkî bir beyitle, Nâbî ise bir kasideyle anılır:

Bilmiş seni ki Bâkî-i üstâd eylemiş
İnşâd-ı vaşfuña bu neşýd-i belâgati [K. 26/39]
Nizâm mertebe Nâbî Efendi kim oldur
Neberd-gâh-ı maĞânýde Kahramân-ı sũhan [K. 30/15]

a.4. Tarihî-Efsanevî Şahsiyetler:

Raşid, divanında -diğer divan şairlerinde olduğu gibi- memdûhun kahramanlığını, akıl ve zekâsını, şöhretini ve diğer kişilik özelliklerini, genel olarak târihî-efsanevî kişiliklerle kıyaslayarak medh yoluna gitmiştir.

Bu kişiler arasında adı en çok zikredilenler Cem (Cemşîd), Hâtem (Hâtem-i Tâî), İskender ve Rüstem'dir:

Cem (Cemşîd): Aşağıdaki beyitte görüldüğü gibi genel olarak içki ve içki meclisleriyle anılır:

Çemen zerrîn kadehle reşk-i Ğişret-hâne-i Cemşýd
Buğür-ı Meryem ile gülsitân Mehd-i Mesýhâ'dur [K. 8/15]

Hâtem (Hâtem-i Tâî): Cömertliğiyle meşhur olan Hâtem, memdûhun bu özelliği yanında sönük kalmaktadır:

Bize Ğatâsını vaşf it o dâverün yoğsa
Fesâne diñlemeüz itme nâm-ı Hâtem'i yâd [K. 6/56]

İskender: Ülkeler fethetmesi ve bir çok özelliğiyle meşhûr olan İskender'in şanı ve kıymeti için, bir beyitte, memdûhun kadr ü şânı onu çok geride bıraktı. İskender bunu görseydi utanırdı denmekle anılmıştır.

Ne şevketdür bu kim görseydi kadr ü şânın İskender
Çekerdi şerm-i kişver-gýrlık şýt ü şadâsında [K. 11/36]

Rüstem: Her ne kadar hüner, merd kişilerin şânını yüceltip onları meşhur yapsa da yinede o kahramanlar artık bu âlemde yaşamamaktadır:

Hüner şöhret-fezâ-yı hâl ü şân-ı merd olur gerçi

Ne Rüstem kaldı Tâlemde ne Zâl ü Sâm kalmışdur [G. 84/4]

Kahramanlığıyla meşhur olan bu kişilerin yanı sıra başka özellikleriyle tanınan kişiler de divanda konu edilmiştir.

Mansûr (Hallac-ı Mansûr): Büyük mutasavvıflardan olan Mansûr, feyziyle anılır:

Cihân-ı feyzi dâr-ı vâdy-i Mansûr'dan gördük

Tecellî-zâr-ı nûr-ı Tâşkı naḥl-i Tûrdan gördük [G.143/1]

Nûşirevân: Nûşirevân aşağıdaki beyitte memdûhun ardı sıra giden bir kişi olarak anlatılmıştır:

Ya Ğny ĞAlý Pâşâ ki ger görseydi zâtın kem-nazar

Nûşyn-revân-ı dâdger olurdu aña muḳtedý [T. 54/8]

Divanda adı geçen şahsiyetler topluca şunlardır: ĞAnber, Âsaf, Behrâm, Bermek (, Berâmike, Bermekî, Bermekiyân), Büzürcmihr, Cem (, Cemşid), Cüdâne, Dârâ, Dârâb, Erdşîr, EşĞab, Eşref (Şeh-i Efgâniyân), Ferîdûn (Efrîdûn), Hâtem (, Hâtem-i Tâýî), İbâd, İbn-i Ubbâd, İshak, İskender (, Sikender), Kahramân, Kârûn, Keykubâd, MaĞn, Mansûr (Hallac-ı Mansûr), Muhteşem, Nerîmân, Nizâmülmülk, Nûşirevân, Rüstem, Sâhib, Sâm, Sencer, Sührâb, Zâl.

a.5. Masallaşmış Aşk Kahramanları:

Bütün Türk, Arab ve Fars edebiyatlarında aşk hikâyelerinin başlıca kahramanları olan bu kişiler Raşid Divanı'nda aşk, sevgili gibi kavramlarda dâima benzetme, kıyas ya da telmih konusu edilerek anılmışlardır.

Ferhâd (Kûhken): Ferhad, divanda beş beyitte zikredilmiştir. Bir beyitte, asıl hünerin katı kalpli, kibirli kimselerin kalplerini yumuşatmak olduğu, yoksa dağı delmenin çok kolay bir şey olduğu söylenir:

Hüner sengýn-dilân-ı naḥveti nerm itmedür yoḥsa

Ğatı âsândur itmek Býsütûn'da Kûhkenlikler [G. 58/2]

Hüsrev: Hüsrev ile Şirin hikâyesinin erkek kahramanı olan Hüsrev, aşkı ile olduğu kadar kahramanlıklarıyla da divanda konu edilir ve ülkeler fetheden birisi olarak memdûh kendisine benzetilir:

Hüsrev-i gýtýsitân Sultân Ahmed Hân ki çarḥ

Ğalka dir Ğahdinde zevḳ eyleñ şafâ hengâmidur [K. 15/11]

Leylâ-Mecnûn (Kays): Divan şiirinde adları çok sık anılan aşk kahramanlarından olan Leylâ ve Mecnûn bir beyitte şair tarafından, benzetme yoluyla anılır:

Alınca maḳdem-i Leylā-yı maṬnādan ḥaber şāṬir
Niçün Mecnūn gibi āvāre-i şahrā-yı hūş olmaz [G. 97/4]

Vāmık-Azrâ: Vāmık ile Azrâ da diğerk aşk kahramanları gibi sevgileriyle konu edilir:

Eger kaşdı olaydı rāhat-ı āzürdegān-ı Ṭaşk
Düşerdi ıztırāb-ı meyl-i Vāmık cān-ı ṬAzrā'ya [T. 1/28]

Züleyha: Hz. Yūsuf'a duyduğu aşkla bilinen Züleyha, güzelliğiyle medhedilen kişi için benzetme konusu edilir:

Ne duḥter kim Ṭayār-ı ḥüsni mýzān-ı melāḥatde
Müsāvýdür kemāl-i behcet-i zātı Züleyhā'ya [T. 1/33]

b. Eserler:

Bānet SuṬād (Kasīde-i Bürde): Raşid'in kendi manzümelerinin güzelliğini belirtmek için kıyas yaptığı, diğerk adı Kasīde-i Bürde olan eserdir:

Benüm faşlü'l-ḥiṭāb-ı naẓm-ı rengýnüm gören Ṭārif
Bağar mı bir daḥi manzūme-i “Bānet SuṬād” üzre [K. 29/50]

Erjeng: Divanda, sahibi Mānî ile beraber anılır ve memdūhun çektiği tuğrā ile kıyaslanır:

Gerçi kim Erjeng ü Māný çekdi çok resm-i ğaryb
Görmedük böyle velý bý-bāk ü bý-pervā çeker [K. 17/13]

Hikmetü'l-Ayn: Divanda iki beyitte adı geçmektedir. Aşağıdaki beyitte görüş sahibi akıllı kimselere memdūhun bu eseri okutması ile örneklendirilir:

Nüşa-i nehre bakup Medrese-i Nāmiye'de
Hikmetü'l-Ṭayn okudur naḥl-i ülu'l-ebşāra [K. 9/2]

Şehnāme: İranlı Firdevsî'nin meşhur eseri olan Şehnāme, bir tarih mansūmesi beytinde Sultan II. Mahmud'un tahta geçmesini Şehnāme'de zikredilecek kadar önemli bir olay olduğu şair tarafından vurgulanarak zikredilir:

Bu ğüne ḳahramānlık itmemişdür ḥaḳḳ bu kim Rüstem
Hele Şeh-nāme-ḥ'ānān naḳle lāyık dāstān buldı [T. 53/30]

c. Harfler:

Elif-bâ: Divanda elif-bâ taṬlīm ettirmek olarak kullanılır:

Hemān ḥaḳḳ-ı übüvvet nidüğin telmýhdür ancak
Kılınmaḳ mebdēy-i taṬlým eṭfāle elif-bādan [G. 171/8]

Sad ü Nūn: Sad ve nun harfleri, memdūh için Allāh'a niyaz vesilesi kılınmaktadır:

Olsun ḥaṭālardan maşūn her dem bi-ḥaḳḳ-ı şād ü nūn
Tā ḥaşre dek olsun füzūn iḳbāl ü mecd-i sermedi [T. 54/18]

Kāf ü Nūn: Birleştirildiği zaman, kâinatın yaradılışını anlatan *Kün*, yani *Ol* emri bir beyitte şöyle geçmektedir:

İder mi ehl-i istiğnâ meger tahryk-i leb Râşid
Huşul-i h'vâhişi mevķuf-ı harf-i kâf ü nün olsa [G. 231/5]

ç. Devletler, Milletler, Kavimler, Kabileler:

Abbâsiyye: İlgili beyitte Abbasî halifeleri memdûh için kıyas konusu edilerek anılmıştır.

Hilâfet rütbesin daĤvÿye şeksiz şerm iderlerdi
Hulûşın görse ĤAbbâsiyye'nün Meymün ü Hârûn'ı [T. 31/4]

Arab, Hind: Beyitte ismen zikredilirler:

Ol nedür kim cümle halk olmuş anuñ efgendesı
Nâmı ĤAnber câriye Hind ü ĤArab nâzendesi [Lg. 8/1]

Çerkes: Sadece bir beyitte anılır:

Ne şâh-ı şevket-âyın kim degüldür olmağa lâyıķ
Derinde bir gulâm-ı Çerkesi Mısr'uñ kılādunı [T. 31/3]

Efgâniyân: Şeyhleri Eşref'in adıyla beraber zikredilir:

Şeh-i Efgâniyân Eşref ki ihmâl-i Revâfiz'da
Taşarruf eylemişdi tahtgâh-ı mülk-i AĤcâmı [K. 12/23]

Freg, İsvet, Moskov: Değişik beyitlerde Osmanlı'nın savaştığı milletler olarak belirtilirler. Bunlardan birinde, yapılan bir savaşta can derdine düşen Frengler'in başına dokuz kat göğün bile dar gelmesinden bahsedilir:

Bÿm-i cân ile Ĥaceb midür Freg'in başına
Teng olursa sâha-i pehnâ vü nüh-çarh-ı berÿn [T. 18/14]

Habeş: Teninin rengiyle anılır:

Riyâ-yı zâhid-i huşk itse de meyle vuzūĤ çıkmaz
Siyâh-yı Habeş biñ kerre itseñ süst ü çıkmaz [G. 105/1]

Kureyş, SaĤdiyye: Birincisi Hz. Peygamberi'nin içinden çıktığı kabile olarak anılır:

BaĤdehü Ĥammı Ebū-Ĥâlib himâyetkâr olup
Oldı ser cümle Kureyş'e mâniĤ-i cevri ü ezât [K. 1/35]

İkincisi ise Hz. Muhammed'in süt annesinin kabilesidir:

Fakrdan kaldı tehÿ dest-i tevellâ-yı razÿĤ
Nisve-i SaĤdiyye'den nâmı Halÿme bir fütât [K. 1/22]

Osmanlı: Adı en çok zikredilen toplumdur. Aşağıdaki beyitte memdûh, Osmanlı neslinin süsü olarak nitelendirilir.

Hudâvend-i kerem-perdâz Sultân Ahmed-i Ĥâzÿ
Ki zât-ı pâkydür pyrâye-bağş-ı nesl-i ĤOsmânÿ [T. 36/1]

Tatar: Divanda sadece bir yerde ve Tatar miski terkibiyle zikredilir:

Terbiyetkârÿ-i teÿşÿr-i nesÿm-i nev-bahâr

Hāke hāşşiyet-dih-i müşk-i Tātār olmağdadur [K. 20/9]

Türk: Türk ismi sadece bir beyitte olumsuz bir anlayışla ileri sürülür:

Hakık budur kim tuzla hāký olsa da tabĀa gelür

Nāz-ı mağdümāne-i Türk-i ħöd-ārā bý-nemek [G. 153/9]

d. Mekân:

d.1. Ülkeler, Adalar, Şehirler, Semtler:

Anadolu (Anatoli): Genel olarak Anadolu, Osmanlı'nın kendi iç işlerindeki problemlerin mekânı olarak belirtilir:

Týg-ı kahrı şöyle pāk itdi Anaṭolı'yı kim

Kalmadı deşt-i Āademden gayrı bir segbānma [K. 21/62]

Boğaz (içi), Hisar, Okmeydanı, Saraçhane (Serrâchâne), Tersane, Tophane, Vefa: İstanbul'un ilgili semtleri güzellikleriyle anılır:

Hem İstanbul'ı hem semt-i Hişār'ı cümleten seyr it

Boğaz içre bu güne var mı bir cāy-ı neşâ-âbād [T. 51/21]

Bursa (Burusa), Edirne (Edrine), İstanbul (Sitanbul), İzmir, Kayseri (Kayseriyye), Nevşehir: Osmanlı şehirlerinden olan bu diyarlar genellikle bir vesileyle anılır:

Edrine yāhūd Burūsa pāyesiyle çok mıdur

Virse şān Rāşid gibi dýrýne midhat-h'ânma [K. 21-101]

Çin, Hindistan (Hind), Irak, İran (Acem, Mülk-i Acem): Genel olarak memdūhun medhinde bir vesileyle anılırlar:

Sende kim vardur bu ikbāl ü zafer olmaz baĀýd

Olsa ħükmün yek-ķalem-revsāz-ı Hindistān ü Çýn [T. 18/2]

Filibe, Gördös, Gördös Boğazı, İstendil, Midilli, Mora, Nemçe: Genellikle Osmanlı fetihlerinde söz konusu edilir:

Rāşidā Āarşa yazıldı böylece tārýh-i fetĥ

Mora'yı birden ĀAlý Pāşā Āadūdan aldı heb [T. 14/18]

Kerbela, Keşmîr: Bir vesileyle, özellikle telmîhen anılırlar:

Ne çāpük şu yetiştürdi hele sakķā-yı tedbýri

ĀUṭāş-ı deşt-i bý-dāda taĀaddý Kerbelā'sında [K. 11/17]

Sefýde-sāy-ı Āizār olsa dest-i gāze-gerý

Beyāz olurdu bütān-ı ķalem-rev-i Keşmýr [K. 27/29]

İsfahan (Sfahan): Sürmesiyle beraber anılır.

Bir daĥi kuĥl-i Sıfāhān'ı alur mı Āaynine

Dýde-sāy-ı şıdk olan gerd-i süm-i yekrānma [K. 21/74]

Medine, Mekke: Bir kasîdenin iki beytinde adları geçer:

Ya'ni mænend-i Medýne bir kazâ-yı pür-şeref
Kim anuñ müstağrak-ı envârdur ser-tâ-seri [K. 5/15]
Mekke'ye hem-rütbe olmak enseb ü ahrâ iken
Gösterürken bu işe çok kimseler h'âhişgerý [K. 5/16]

Mısır: İbrahim Paşa'nın Kayseri'de yaptırmış olduğu bir han dolayısıyla adı geçer:

Cihâna şöhret-i h'ân-ı Halýl'i eyledi insâ
Anuñla Kayseriyye Mısır'a rüçhân bulsa bercâdur [T. 48/6]

Rumeli (Rûmili): Bir vesileyle zikredilen yerlerdendir:

ĀAcem'den Rûm'a nakl itdi bütün âşâr-ı maĀmûrı
Buña şahid yeter âbâd nâmıyla nice meývâ [T. 37/8]

Sûkü'l-Ukâz: Arabistan'da şiir yarışmalarının yapıldığı bir panayırdır ve şairin şiirlerinin revac bulduğu bir yer olarak zikredilir:

TabĀum ol sūdâger-i Sûkü'l-Ukâz-ı nazmdur
Kim pey-â-peydür hücûm-ı müşterý dükkânma [K. 21/107]

Şam (Dimişk), Haleb: Bu iki şehir beyitte tevriyeli bir biçimde kullanılır:

Bendeye rifĀat hemân şubh-ı Haleb şâm-ı Dimişk
Cilvegâh-ı daĀvet-i leyl ü nehâr olmağdadur [K. 20/88]

Tûrân: Memdûhun hükmünün icrâ edildiği yerlerden birisi olarak anılır:

Kangı şâhen-şeh basýĀ-ı Āarzuñ itdi Āadl ile
Hükmin icrâ ser-te-ser Ārân'ına Tûrân'ına [K. 21/85]

Ürgüb, Üsküb: Memdûh için bir vesileyle anılırlar:

Muqaddem tâbiĀ-i Üsküb iken feyz ü cûdından
Aña Ürgüb'ı tâbiĀ kıldı ümmýd-i şeref hâlâ [T. 42/26]

d.2. Camiler, Çarşılar, Çeşmeler-Havuzlar, Kaleler-Setler, Kasrlar, Kütüphaneler-Okullar, Diğer Binalar:

d.2.1. Camiler:

Hakîmbaşızâde Ali Paşa CâmîĀi (T. 54), İbrahim Paşa CâmîĀi (T. 43): Birer tarih manzûmesinde geçen bu câmîlere ilgili manzûmelerin son beyitlerinde tarih düşülmüştür fakat isimleri beyitlerde zikredilmemektedir. Câmîlerin isimlerini ise başlıklardan mühlhem olarak belirtiyoruz.

Kâbe (Beyt-i Hakk, Beytü'l-Harâm): KaĀbe, beyitlerde genellikle mekân olarak, bazen de müslümanların kiblesi olarak geçer. Bunların birinde ise; ayrılık hırkasını giymeden kanaatin zevkine varmak isteyenlerin yaptığı işin ihramsız KaĀbe'yi tavaf etmek gibi olduğu belirtilir:

Hırka-i tecrýdsüz zevk-ı kanâĀat isteyen
Ārzü-mend-i tavâf-ı KaĀbe'dür ihrâmsuz [G. 98/2]

d.2.2. Çarşılar:

Nevşehir Han ve Çarşısı (T. 42), Nevşehir Hanı (T. 50): İbrahim Paşa'nın yaptırdığı bu mekân adları tarih manzûmelerinde geçmektedir fakat bunlarda da mekânların isimleri sadece başlıklarda yer almaktadır.

d.2.3. Çeşmeler-Havuzlar:

Dil-firîb Havzı: Yapımına tarih düşülen bu havuz ilgili beyitte şöyle geçmektedir:

Böyle Târz-ı cilve-i ilhâm idüp olsun didi

Ba'Ďde-zýn hem nâm ü hem târyĥi Havz-ı Dil-firyb [T. 47/23]

Reÿs Efendi Çeşmesi: Yapımına tarih düşülen çeşmelerdendir:

Disün kıyâmete dek teşneler aña târyĥ

Reÿs Efendi'nün içdük bu çeşmesinden şü [T. 55/10]

İbrâhîm Pâşâ Çeşmesi (T. 46, 32), Yahyâ Efendi (Kadıasker) Çeşmesi (T. 3): Bu çeşmelerin isimleri de sadece ilgili başlıklarda geçmektedir:

d.2.4. Kaleler-Setler:

Fâş Kalesi: Yapımına düşülen tarihle belirtilir:

Çıkup bâbından evvel yazdılar bu resme târyĥin

Kavý yapdurdı Hısn-ı Fâş'ı Sulţan Aĥmed-i Cem-câh [T. 40/7]

Gördös Kalesi: Kalenin bir savaş sırasında kuşatılması vesilesiyle anılır:

Anuñ ardınca Gördös kalĥasın bi'n-nefs idüp teşhýr

Yed-i kahriyle aldı pençe-i ĥaşm-ı ĥöd-ârâdan [T. 19/121]

Hayber (Kalesi): Bir zamanlar yapılan fethiyle anılır:

Görmemişdür bir eĥad tâ feth-i Hayber'den beru

Böyle perĥâş-ı zafer-pýrâye-i nuşret-rehýn

Palamut Kalesi: Bir vesileyle anılan mekânlardandır:

İnaboli'nun üstinde Palamut hısnı kim ol küh

Bürüc-ı çarĥ ile kalmazdı daĥvâ-yı tesāvâdan [T. 19/68]

Vidin Kalesi: Burçlarının sağlam olmasıyla zikredilir:

Ne kılsa týşekârý-i yed-i Ferhâd-ı kudretle

Yapılmış bir nice burc-ı Vidin bir yerlü ĥârâdan [T. 19/52]

Sedd-i İskender: Bir vesileyle anılır:

Olursa sedd-i Sikender daĥi hirâsından

Mişâl-i turre perýşân olur şaf-ı küffâr

d.2.5. Kasrlar:

Genellikle buralarda yapılan eğlencelerle ya da güzellikleriyle anılırlar.

Çerâğân Kasrı: Burada yapılan eğlenceler vesilesiyle anılır:

Murâdı halka taîmým-i şafâdur itmeden tertýb
Bahâr olsa Çerâğân zevki kışda şöhet-i helvâ [K. 14/21]

Havernak Kasrı: Havasının güzelliğiyle zikredilir:

Hevâsı mevķiîi maţbũî ü hem tarķı müsellemdir
Olınmazsa Ŧaceb mi baŦdezýn Kaşr-ı Havernaķ yâd [T. 51/20]

İbrahim Paşa Kasrı (T. 26, 27), **Kasr-ı Âsafî** (T. 37), **Kasr-ı Sultânî** (T. 21): Her üçü de ilgili tarih manzûmelerinin başlıklarında geçmektedir.

Neşâtâbâd Kasrı: Güzelliği dolayısıyla anılır:

Nâmi bu kaşruñ Neşât-âbâd kónsa vechi var
Kim temâşası temâşâdur şafâ-baħş olmada [T. 50/22]

SaŦâbâd Kasrı: Zevkli eğlencelere mekân olması sebebiyle anılır:

Geh Çerâğân gâh SaŦd-âbâd zevki şimdi ĥod
Şöhet-i helvâ zamânıdur şitâ hengâmıdır [K. 15/23]

Sinan Paşa Kasrı: Yapımından dolayı zikredilir:

Bunuñla mışraŦ-ı berceste-i kaşr-ı Sinân Pâşâ
Ne ġarrâ maŦlaŦ oldu yokdur itmiş mişlini inşâd [T. 21/6]

d.2.6. Kütüphaneler-Okullar:

İbrâhîm Pâşâ Kitâbhânesi (T. 29), **İbrâhîm Pâşâ Mektebi:** İlki sadece başlıkta geçmektedir. İbrahim Paşa Mektebi ise yapımına düşülen tarihle zikredilir:

Zâýirânından işitdüm Râşidâ târýĥini
Bý-bedel yapıldı İbrâhým Pâşâ mektebi [T. 44/11]

Medrese-i Nâmiye: İçinde okutulan *Hikmetü'l-ayn* dersleri vesilesiyle anılır:

Nüşâ-i nehre bakup medrese-i Nâmiye'de
Ĥikmetü'l-Ŧayn okudur nahl-i ülü'l-ebşâra [K. 9/2]

d.2.7. Diğer Binalar:

Binâ-yı Bâb-ı At (Et) Meydanı (T. 33), **Binâ-yı Hâne-i Teberdârân** (T. 38), **Binâ-yı Serrâchâne** (T. 8): Tamamı sadece ilgili tarih manzûmelerinin başlıklarında zikredilmektedir.

Kabr-i Ebî Eyyûb-ı Ensârî: Sadece ismen anılır:

Yine kaĥr-i Ebý Eyyüb-ı Enşâry civârında
Bu dil-keş ĥücreyi iĥyâ idüp kıldı neşât-âbâd [T. 22/3]

e. Denizler, Nehirler, Dağlar:

e.1. Denizler:

Bahr-i Rûm: Bir vesîleyle anılır:

ŦÖzr ider cüş ü ĥurüş-ı cüdını teşbýh iden

Baħr-i Rūm emvācına ebr-i ŧitā bārānına [K. 21/37]

Baħr-i Siyāh: Fāŧ Kalesiyñin yapımı sebebiyle anılır:

Bu nehr-i Fāŧ ile Baħr-i siyāhuñ mülteķāsında

Ne muħkem ķalĀa bŷnā eyledi ber-mūcib-i dil-ħŷāh [T. 40/3]

e.2. Nehirler:

Dicle (-Nehri):

İderdi ŧabĀ-ı bülend ile baħŧ Fārābŷ

Ĥarŷf-i baħr-i muħŷt olsa Dicle-i Baġdād [K. 6/35]

Fāŧ Nehri:

Yapdı ez-cümle bu muħkem Ĥıŧn-ı gerdūn-rifĀati

Nehr-i Fāŧ ile bulup mā-beyn-i baħr-i esvedı [T. 41/4]

Nĭl (-Nehri):

Muħŷtāsā olup cūŧ ü Ĥurūŧı bir ķārār ŷzre

Miŧāl-i Nŷl yoķdur cezr ü med baħr-i ŤaĤāsında [K. 11/81]

e.3. Dağlar:

Bĭsŷtŷn (-Dağı): Ferhad'ın deldiği dağ olarak bilinir:

Hŷner sengŷn-dilān-ı naħveti nerm itmedŷr yoħsa

Ĥatı āsāndur itmek Bŷsŷtŷn'da Kŷhkenlikler [G. 58/2]

Tŷr (Sĭnā Dağı): Hz. Mŷsā'nın Allah ile vahy yoluyla konuŧtuĖu yerdir:

Hŷner hem-ħālet-i ŧeŧm-i Kelŷm olmaķdadur yoħsa

Mazāhir bŷ-nihāye her cebel Ťŷr-ı tecellādur [K. 8/54]

f. Sosyal Hayat:

f.1. Gelenek, Gŷrenek ve İnanĤlar:

Cirid Oynamak: Askerler arasında oynanan bir oyun olarak bir beyitte belirtilir:

Sitŷz-kār-ı Ĥuŧŷmet gŷrinmez olmiŧ idi

Biri biriyle cirŷd oynaya meĖer ecnād [K. 6/43]

Helva Sohbeti (;Cemiyeti): Kıŧ aylarında yapılan bir sohbet ve eğlence vesilesi olarak anılır. Divanda yedi yerde zikredilir:

EĖerĤi ŧoħbet-i Ĥelvā degŷl Ĥelvā-yı ŧoħbetdŷr

Olan erbāb-ı ŧabĀuñ bāŷiŧ-i ŧŷrŷnŷ-i kāmı [K. 12/42]

Ėitdi germā-yı Ėam irdi ŧeb-i yeldā-yı neŧāĤ

Meclis-i ŧoħbet-i Ĥelvāya Ĥalāvet geldi [K. 13/9]

Ŗnŷne Top Koymak: Sohbet meclislerinde bir gelenek olduğu anlaŧılan bu tabir ŧŷyle kullanılmıŧtır:

Böyle evkâtda yārān-ı şafā birbiriniñ
Tob koyup öñüne dirler saña nevbet geldi [K. 13/10]

Şemşirine Yemin Etmek: Osmanlı'da askerler arasında bir yemin şekli olarak karşımıza çıkan bu tabir bir beyitte şöyle kullanılmıştır:

Öyle settāry kılıc çalduñ Ğadū-yı dýne kim
Haşre dek ehl-i ğazā şemşirine eyler yemýn [T. 18/8]

f.2. Giyecek (Kumaş Çeşitleri), Yiyecek ve İçecekler:

f.2.1. Kumaş çeşitleri:

Beyitlerde bir vesileyle anılan kumaşlar genellikle desen ve dokumalarına göre isim almışlardır. Bu kumaşlar şunlardır: Atlās, Çeşm-i Bülbülî cāme, Kebûdî cāme, Karyağdı cāme, Kumāş-ı nilgün, Perniyān.

Zirih yirine giydi şimdi çeşm-i bülbülî cāme
Şaf-ārāyān-ı hüsniñ tünd-hüyān-ı gül endāmı [K. 12/38]
Meh ü mihr añā naĞley-n-i mücevher eyleyüp ithāf
Şafağ pyrāhen-i fānūs için bir perniyān virdi [K. 19/13]

f.2.2. Yiyecek ve İçecekler:

Raşid divanında zikredilen yiyecek ve içecek çeşitleri şunlardır: Şeker (Kand), Gül-şeker, Kebāb, Nemed, Nemek, Sikencübîn (İskencübîn), Şir, Tönbeki (Tenbākû).

Nefs kerrübý olur merd-i saĞadetmend ile
Zehr ider kesb-i halāvet ihtilāf-ı kand ile [G. 233/1]
Sūhan kim vāyedār-ı çāşnýdür laĞl-i nābından
Olur gül-şekker-i lezzet-çekān zehr-i Ğitābından [G. 190/1]

f.3. Hastalıklar, İlaçlar:

f.3.1. Hastalıklar:

Divanda sadece üç hastalığın adı geçmektedir.

Çiçek: Çiçek hastalığı (Rukiyye Hanım için) ölüm vesilesi olarak belirtilir:

Şüküfe-zār-ı vücüdün idince pejmürde
Çiçek didükleri rencüñ semüm-ı pür-sitemi

Nezle (Zükâm): Bir vesileyle anılır:

Meşāmum ol kıadardur müstaĞidd-i bý-dimāğý kim
Zükām-ālüd olur bü-yü gül-i taşvır-i dýbādan [G. 171/4]

Hummâ: Bir târih manzûmesinde hummâ salgınından bahsedilir. Örnek için bkz.

İlaçlar: Sakmunya

f.3.2. İlaçlar:

Bir vesileyle zikredilen ilaç isimleri ve ilgili beyitler şunlardır:

Kâfur: Bir beyitte yaraların kapanması için kullanıldığı belirtilir:

Virmez nizâm çāk-i girýbāna gerdenüñ
Kâfür imiş muĤālece zaĤmuñ şikāfına [G. 215/6]

MaĤcûn-ı Telâfi: Kuvvet verici bir ilaç-derman olarak zikredilir:

Tabýb-i çāresāz-ı derd-i maĤcûn-ı telāfiyle
Kulûba taĤviyet Ĥunşurlara tâb ü tüvān virdi [K. 19/6]

Sakmunya: Memdûhun devlet işleri için aldığı tedbirler hakkında *sakmunya* benzetmesinde bulunulmuştur:

Şifā virdi senüñ saĤmünyā-yı Ĥüsn-i tedbýrñ
Cihān lerzānter iken mübtelā-yı derd-i Ĥummādan [T. 40/98]

f.4. Meslekler-Meslek Adamları, Bilimler:

Bir vesîleyle anılan ilimler şunlardır:

Cefr:

Hünermendān-ı fen zāyirçe-i cefr ü fütüvvette
Mübārek nāmını düşmen-küş ü gýtýsitān buldı [T. 53/23]

Fassād: Kan almak ve cerrahlık anlamına gelen bu kelime divanda şöyle kllanılmıştır:

Ĥırāş-ı Ĥancer-i Ĥahrıyla Ĥan döker yoĤsa
Reg-i Ĥalýle eger neşter urmasa faşşād [K. 6/42]

Fenn-i nücûm:

Meýāl-i şirk Ĥizlān olduĤı bundan mücerrebdür
Ki ekşer saĤy iden fenn-i nücûma týre-kevkbedür [G. 81/1]

Kimyâ (Simyâ): Genellikle iksir anlamında kullanılan kimyâ kelimesi ilim olarak da geçer:

İksýr-i feyzdür Ĥoma elden ĤanāĤati
EvĤātuñ itme şarf-ı reh-i kýmýā Ĥabeş [G. 20/5]

Mühendis:

ĤavāĤidde kitāb ü nüşhayı neyler mühendisler
Bu devlet-Ĥānenüñ meşhüd iken aĤlāĤ ü ecrāmı [K. 22/3]

Reml (Nokta dökmek):

Güft ü şinyd itdüm bir şüh-ı tāze-ĤaĤtla
LevĤ-i Ĥizārı olmuş pür şad siyeh nuĤaĤla
İtdüm suýāl-i Ĥālüm Rāşid añā ĤalaĤla
NokĤa döküp zamýrüm bildi o Ĥālī ĤaĤtla
Reml-i dili Nazýmā bir gül-Ĥizār çizdi [Th. 6]

g. Eşya:

g.1. Savaş Aletleri:

Genel olarak divanda geçen savaş aletleri şunlardır: Acem Kılıcı, Seyf-i Sitanbulî, Gürz, Kılıc (Faysal, Tiğ, Seyf, Şemşîr), Pâlâ, Hançer, Mancenîk, Pâlâ, Neşter, Sapân, Sinân-Cirîd, Tîr (Hadeng), Tob, Tüfeng, Zirih (Cevşen), Zülfekâr.

Acem Kılıcı, Seyf-i Sitanbulî: Kılıc türleri olarak geçer:

Bir midür olsa naqd-i zer kesici
Seyf-i İstanbulî ĞAcem kılıcı [Tk. 25/7]

Cirîd, Tîr (Hadeng):

Elinde görse Nerýmân cirýd çübını
Şanurdu havf ile ser-týz hışt-ı sýne-figâr [K. 4/43]

Gürz, Hançer, Kılıc (Faysal, Tiğ, Seyf, Şemşîr, Zülfekâr, Pâlâ):

Girse dest-i Ğácizâna hanceriyle beyzası
Düşmene geh gürz ü geh şemşýr-i hün-pâlâ çeker

Hz. Ali'nin kılıcının adı olan Zülfekâr, genellikle memdûhun kılıcı yerine kullanılır. Bunun dışında şairin kalemi, zülfekâr olarak da geçer:

İdüp bu Ğarşa-gehde zü'l-fikâr-ı hâmeyi der-kâr
Sûhan-güyâna Râşid dest-bürd-i Hayder'i göster [G. 61/5]

Mancenîk:

Kirâmı âteşe endâhte iderler idi
Liýâm-ı Ğaşr zamânında mancenyk olsa [G. 2332/4]

Sapân:

ĞAdû-küşlik ider teşhýz-i týg-i týzine güyâ
Rikâb-ı düşmen-i dýn hâlet-i seng-i şapân virdi [K.19/41]

Sinân-Cirîd:

Reh-zen ne kâdir açmağa týg ü sinân ile
Bed-tıynetânuñ açduğı zaħmı lisân ile [G. 225/1]

Tîr (Hadeng): Genellikle asıl anlamıyla kullanılan tîr, hadeng kelimeleri bazende sevgilinin kirpikleri yerine de kullanılmıştır:

Düşme tedârik-i siper-i çäreye Ğabeş
Týr-i ciger-şikâf-ı kemân-ı kazâ geçer [G. 55/4]

Tob: Asıl anlamıyla kullanıldığı gibi bir top türü olan humbara da bir beyitte geçmektedir:

İdüp ol kalĞa üzre nice tób-ı humbara ýşâl
Hemân fethine der-hâl itdi bezl-i himmet-i Ğulyâ [T. 17/28]

Tüfeng:

ŞümüŦ-ı ħarb olup efrũhte her ŧeb tonanmıŧdı
Kānādyl-i tüfeng ü tũb ile maŧmũre-i heycā [T. 17/30]

Zirih (Cevŧen): Yine genel anlamında kullanıldığı gibi asıl anlamı dıŧında da kullanılan kelimelerdendir:

Kemāl-i derdũn encāmı müdāvāt olduğın bildũm
Dile zaħm-ı ser-ā-pā gibi muħkem cevŧen olmazmıŧ [G.123/2]

g.2. Sũs Eŧyaları, Değerli Taŧlar, Madenler ve Paralar:**g.2.1. Sũs Eŧyaları:**

Āyine (Miryāt): Genel olarak asıl anlamı dıŧında teŧbĩh unsuru olarak geçse de zahiri olarak asıl anlamıyla da kullanıldığı görũlür:

Bakılsa āyyneden ğayrı ŧāhidi yokdur
Nazýri var diyũ da Ŧvā iderse de ħussād [K. 6/30]

Gũlābdān: Sözüñ içinde barındığı bir kap olarak anılır:

Olıñca ğāzeđer-i vaŧf-ı rũy-ı māh-ruħān
İder devāt-ı midādın ğulābdān-ı sũħan [K. 30/25]

Hınā: Bir beyitte rengiyle anılır:

Beķā-yı müddet-i ālāyıŧ-ı Ŧalāyık-ı dehr
Hemān maķũle-i reng-i ħınā degũl de nedür [G. 67/6]

Mĩl: Bir beyitte sürme mili olarak geçer:

AŦmāya mýl-i sürme yeter āhenýn Ŧaŧā
Rāhuñ girývesi bedel-i sürmedān olur [G. 36/4]

Bir baŧka beyitte ise terazi mili olarak kullanılır:

Terāzũ-yı Ŧayār-ı naķd-i Ŧirfān çeŧm-i izŦāndur
Nazār fark-ı kem ü býŧ eylemekde mýl-i mýzāndur [G. 51/1]

Mũŧg: İlgili beyitte *Tatar miski* olarak geçmektedir:

Terbiyetkārý-i teýŧýr-i nesým-i nev-bahār
Ĥāke ħāŧŧıyyet-dih-i mũŧk-i Tātār olmaķdadur [K. 20/9]

Sürme (, Kuhl): İlgili beyitlerin birinde *Isfahan sürmesi* olarak adı zikredilir:

Bir dağı kuħl-i Sıfāhān'ı alur mı Ŧaynine
Dýde-sāy-ı ŧıdķ olan gerd-i sũm-i yekrānna [K. 21/74]

Sürmedān (Mikhale): ŧairin devatı için kıyas konusu edilmiŧtir:

İder meŧŧātalik tabŦum perý-zādān-ı maŦnāya
Ki kilkũm mikħale ŧundı devātum sürmedān virdi [K. 19/67]

g.2.2. Değerli Taşlar:

Divanda ya asıl anlamlarıyla, ya da benzetme yoluyla bir vesileyle isimleri geçer. Divanda adları geçen değerli taşlar ve ilgili örnek beyitler şunlardır:

Akık: Göz yaşı için benzetme konusu edilmiştir:

ĀAbeş hıfz eylemez ehl-i mekârim himmetin Râşid

ĀAkıyık-i şâf-gevher âb-ı rûyın nâm için şaklar [G. 68/5]

Dürr: Beyitte nisan yağmurunun her damlasının inci olamayacağı anlatılır:

Hüner her âdeme sermâye-i kemâl olmaz

Olur mı kaçresi heb dürr-i nâb nÿsânuñ [G. 149/2]

Elmas: Sertliğiyle adı geçer.

Eyle ibrâm-ı girân tâ ki ide yâre eşer

Kurşunuñ şıklet-i hâşıyyeti elmâs deler [Mt. 3]

Kehrübâ: Benzetme unsuru olarak zikredilir:

Ya Āni İbrâhÿm Pâşâ kim cihânı kendüye

Cezbe-i inĀm ü cüdü kehrübâsâ çeker [K. 17/2]

LaĀl: Rengi ile benzetme için kullanılan taşlardandır.

İrişdi Āizzet-i âteş o rütbe kim döndi

Dükân-ı laĀl-fürüşâna küre-i haddâd [K. 6/8]

Mercan: Beyitte *Mercan tesbih* olarak geçer:

İdeydi bağına ger nehy-i tevbe-fermâyÿ

Dönerdi sübhâ-i mercâna dâne-i gülnâr [K. 4/37]

Sadef: Şekliyle anılır:

Bir kerre bakmadı dür-i eşk-i hezâra gül

Olsun mişâl-i ceyb-i şadef pâre pâre gül [G. 158/1]

Yâkût: Benzetme ve çoğul yönüyle kullanılır:

Rağşına binse yevâkıyıt-i duĀâ her süydan

Pâyına yir yir müheyyâ-yı nişâr olmağdadur [K. 20/25]

Zümürüd: İlgili beyitte rengi benzetme konusu edilmiştir:

Bak zümürüd-gün ferşe gâlibâ şâh-ı bahâr

ĀAzim-i gül-geşt-i taraf-ı sebze-zâr olmağdadur [K. 20/11]

g.2.3. Madenler ve Paralar:

Akçe: Divanda sadece bir beyitte zikredilir:

Şanurdı berfi görenler çil akçedür ki anı

İder sipihr nişâr-ı reh-i hıdıv-i cevâd [K. 6/17]

Dînâr: Bir beyitte adı geçer:

Tüfeng ile nişâne aldı bir dýnâr-ı efrenci
Atup seksân beş adım yirden urdı bir de altını [T. 31/12]

Fûlâd (Çelik):

Bileydi rütbe-i temkynini hacâletden
Dönerdi lücce-i sým-âba ma'îden-i fûlâd [K. 6/34]

Gümüş: Benzetme yoluyla kullanılmıştır:

Müşâbih oldu gümüş serve taraf-ı gülşende
Sepýde câme-i berf ile kâmet-i şimşâd [K. 6/16]

Kurşun: Elması delmesi yönüyle benzetme konusu edilir:

Eyle ibrâm-ı girân tâ ki ide yâre eşer
Kurşunuñ şıklet-i hâşıyyeti elmâs deler [Mt. 2]

g.3. Yazı Aletleri:

Bir vesfileyle anılan yazı aletleri ve ilgili beyitler şunlardır:

Cedvel:

Resm-perdâzân-ı tevky'î içre el-hakğ gelmedi
Nüşha-i ahkâma böyle cedvel-i garrâ çeker [K. 17/3]

Devât:

Vebâl-i gerden-i zühd olmağ ile şâl-ı riyâ
Devât-ı maqremesi oldu taylasân-ı sühân [K. 19/37]

Hokka:

Dükân-ı Ťıtr-fürüşâna dönderür dehri
Virince hokğa-i serbeste-i makâle güşâd [K. 6/51]

Kâğıd, Kalem (Hâme, Kilk), Mürekkeb:

Kalem kec-dil mürekkeb rü-siyeh kâğıd dü-rû bilmem
Kimi itsem o şâha Ťarz-ı hâlüm yazmağa mahrem [By. 4]

g.4. Diğer Eşya:

Divanda adları geçen diğer eşyalar şunlardır: Asâ, Bisât, Çalaborı, Hazef, İbrişim, İmbik, İnân (Efsâr), Kadeh (Ayak, Câm, Sâgar), Kefgîr, Kûs, Licâm, Mankal, Mum (ŞemŤ), Nemekdân, Nerdübân, Ney, Otak, SaŤat, Sâbûn, Sebû, Sühân, Surâhî, Sûmâ, Sûzen, ŞemŤdân, Tabl, Tanbûr, Tâs, Terâzû (Mîzân), Tesbîh (Sübha), Zülfe, Zünnâr.

Divanda en çok kullanılan eşya isimleri kadeh, mum, sühân, terâzû ve tesbih'dir.

Kadeh (, Ayak, Câm, Sâgar):

Çemen zerrýn kadehle reşk-i Ťişret-hâne-i Cemşýd
Buğür-ı Meryem ile gülsitân Mehd-i Mesýhâ'dur [K. 8/15]

Mum (ŞemT):

Anuñla pertev-i âşârda bir şanma eslâfi
Ne mümkündür tesâvî şemT ü hürşydüñ ziyâsında [K. 11/51]

Sûhân:

Edeb-neşnâsdur Tâlemde üstâd-ı edeb Râşid
İden şaykal-zede şemşyri nâ-şâfî-i sühândur [G. 51/7]

Tesbih (Sübha):

Eger berehmenüñ İslâm ü zühdin itse murâd
Olurdu rişte-i tesbîh râsen-i zünnâr [K. 4/36]

h. Mitolojik Unsurlar:

Âb-ı hayât (Mâyü'l-hayât, Âb-ı hayvân, Çeşme-i hayvân): İlgili beyitte bir havuzun suyu için teşbih konusu olmuştur:

Anda elbette bulur hâşıyyet-i mâyü'l-hayât
İçse anda kağı leb-tefsýde-i tâb-ı lehýb [T. 47/17]

Ankâ, Hümâ, Kâf (-Dağı): Genellikle memdûh için övgü maksadıyla teşbih unsuru olarak kullanılmıştır:

Hem-çü peççe beyzası içre hümâ tefrîh idüp
Cezbe-i hükmi-i revânı Kâf dan Tânkâ çeker [K. 17/4]

Ejderhâ: İlgili beyitte benzetme unsuru olarak kullanılmıştır:

Yetürdi tefrika mecmûTâ-i temkîn-i aTdâya
Çıkan her bir muTazzam tōbhâ-yı ejderâsâdan [T. 19/72]

Semender:

Ezyâli itmedeydi hem-vâre çün semender
Deryâ-yı pür-hurûş-ı âteşde gavta haqqâ [T. 8/2]

SONUÇ

Râşid, lirik tarzda şiirler yazdığı gibi, “hikemî tarz” denilen hikmetle dolu, insanın aklını hedef alan, insan için olması gereken ideal duygu, düşünce, inanç, akıl gibi çeşitli yol gösterici sözleri taşıyan şiirler de yazmıştır. Bu şiirlerin meydana gelmesinde içinde yaşanan toplumun, zamanın, mekânın ve eşyaların varlığından son derece yararlandığı görülür. O, şiirlerini yazarken bazen tarihi bir kişilikten yararlanır, bazen bir inancın en hassas noktasına değinir, bazen de o dizelerde elimizle dokunabildiğimiz bir eşyanın o devirde nasıl ve niçin kullanıldığından haberler verir.

KAYNAKÇA

- Ahmet Refik (900-1200), *Âlimler ve Sanatkârlar*, Ahmet Hilmi, Kitabhâne-i Hilmî, İstanbul 1924.
- _____, *Hicrî 12. Asırda İstanbul Hayatı*, Devlet Matbaası, Türk Tarih Encümeni Külliyyatı, nr. 7., İstanbul 1930.
- _____, *Lâle Devri*, Dursun Gürlek, Timaş Yayınları, 409., İstanbul 1997.
- Babinger, Franz: *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, Çev.: Prof Dr. Coşkun Üçok, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, Ankara 1982.
- Banarlı, Nihat Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, Cilt II, İstanbul 1987.
- Bilkan, Ali Fuat, *Nâbî Divânı*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayını, Cilt: I-II, İstanbul 1997.
- Dilçin, Cem, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Türk Dil Kurumu Yayını, Ankara 1983.
- Günay, Fatih, *İSAM İslam Ansiklopedisi Raşid Mehmed Efendi Maddesi*, C. 34. İstanbul 2007.
- _____, *Râşid (Vak'anüvis) Hayatı, Edebî Kişiliği, Divanının Tenkitli Metni Ve İncelemesi*, Basılmamış Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2001.
- Kutluer, İlhan, *İslâm Ansiklopedisi-Hikmet Maddesi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, Cilt: 18, Ankara 2000.
- Levend, Agâh Sırrı, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1984.
- Mengi, Mine, *Divan Şiirinde Hikemî Tarzın Büyük Temsilcisi Nâbî*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayını. sy. 5, Ankara 1991.
- Öztuna, Yılmaz, *Osmanlı Devleti Tarihi*, Cilt: I, Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 433., Ankara 1998.
- Râşid, *Târih*, Cilt: III-IV, Matbaa-yı Amire, İstanbul 1865.
- Safâî, *Tezkiretü'ş-Şuarâ*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, nr. T.Y. 3215, İstanbul.
- Türk Ansiklopedisi, *Râşid Maddesi*, Cilt: 27, Milli Eğitim Bakanlığı Yayını. Ankara 1978.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, *Râşid Maddesi*, Cilt: 7, Dergâh Yayınları, İstanbul 1990.